

שלוש נקודות מבט, מציאות אחת מורכבת

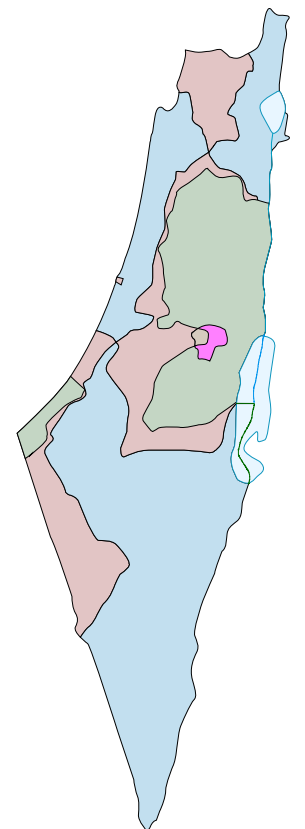
הסכסוך הערבי-ישראלי הוא אחד הסכסוכים המתמשכים ביותר בעת החדשה. הוא נמשך כבר למעלה מ-120 שנה כמאבק מר, המערב מדינות, עמים, תנועות ויחידים, ובא לידי ביטוי במלחמות, במרידות, בהתקוממויות ובסוגים שונים של אלימות ושל טרור

מהצדדים מציג נרטיב משלו, שכולל היבטים דומים אך גם הבדלים מהותיים. המלחמה פרצה כבר בנובמבר 1947 ושינתה את פניה ממלחמה בין-קהילתית למלחמה כוללת בין מדינות ערב והפלסטינים לבין ישראל. בפברואר 1947 הודיעה בריטניה לאו"ם כי בכוונתה לסיים את המנדט על פלשתינה (ארץ ישראל) עד מאי 1948. בתגובה הקים האו"ם את אונסק"פ (UNSCOP) – ועדה מיוחדת לבחינת הנושא. הוועדה פרסמה בספטמבר דוח הקורא לחלוקת פלשתינה-ארץ ישראל לשתי מדינות נפרדות – יהודית וערבית – שייקיימו קשרים כלכליים ביניהן. הדוח הזה הפך לימים לבסיס של החלטת האו"ם 181, שאושרה על ידי העצרת הכללית של האומות המאוחדות ב-29 בנובמבר באותה השנה. תחת החלטת חלוקה זו, 56 אחוז מהשטח המנדטורי היה אמור להינתן למדינה היהודית ו-43 אחוז למדינה הערבית. ירושלים הייתה אמורה להישלט בידי "משטר בין-לאומי מיוחד" בפיקוח האו"ם. הנהגת היישוב היהודי בארץ ישראל קיבלה את ההחלטה, אולם הנהגת הפלסטינים ומדינות ערב התנגדו לה.

בזמן שנותר עד תום המנדט פרצה "מלחמת אזרחים" בין הקהילה הפלסטינית בסיוע כוחות מתנדבים ממדינות ערב, לבין היישוב היהודי. ב-14 במאי 1948 בישיבה של "מועצת העם" בתל אביב, הכריז דוד בן-גוריון, בתוקף תפקידו כיו"ר מנהלת העם, על הקמתה של מדינת ישראל. בשבועות הבאים הוקם צבא ההגנה לישראל שאיחד את כל הגופים הביטחוניים שפעלו עד אז.

הקורס "מבוא לסכסוך הישראלי-ערבי", הנלמד בשפה האנגלית באוניברסיטה הפתוחה במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות, מבקש להרחיב את היקף הידע של הסטודנטים על אודות המקורות, ההתפתחויות העיקריות וההשפעה ההיסטורית של הסכסוך הערבי-ישראלי ברמה המקומית, האזורית והגלובלית. ייחודו של הקורס הוא בשילוב מחקרי של שלוש נקודות מבט על הסכסוך: הישראלית, הפלסטינית והערבית, שאותן מייצגים שלושה חוקרים שחיברו את ספר הלימוד של הקורס: *Arabs and Israelis: Conflict and Peacemaking in the Middle East*. שי פלדמן הישראלי, עבד אל-מונעם סייד עלי המצרי, וח'ליל שקאקי הפלסטיני. הקורס מציג את שלוש הזוויות, תוך הדגשת נקודות הדמיון והמחלוקת של הצדדים סביב כל אירוע. בכתבה זו נעמיק אל תוך אחת מיחידות הלימוד של הקורס העוסקת במלחמת העצמאות, ונדגים כיצד שלוש נקודות מבט שונות – הישראלית, הפלסטינית והמצרית – משקפות אירוע היסטורי אחד, ויוצרות מעין "ראשומון" של המלחמה ההיא.

מלחמת העצמאות של ישראל, או כפי שהיא מוכרת בקרב הפלסטינים "הנכבה" ("האסון"), היא אירוע מכונן בהיסטוריה של המזרח התיכון, אשר עיצב את פני האזור עד ימינו. המלחמה, לאחר ההצבעה על החלטת החלוקה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947, נתפסת באופן שונה על ידי כל אחד מהצדדים המעורבים: הישראלים, הפלסטינים ומדינות ערב השונות. כל אחד

- שטח המדינה היהודית לפי החלטת החלוקה של האו"ם (1947)
- שטחים נוספים שעליהם שלטה ישראל בתום מלחמת העצמאות
- שטחים שעליהם שלטו ירדן ומצרים בתום מלחמת העצמאות (בסגול: מזרח ירושלים וסביבתה, גם הם תחת שלטון ירדן)

מפת חלוקת ארץ ישראל
IHa123h, CC BY-SA 4.0, via
(Wikimedia Commons)

דוד בן גוריון קורא את מגילת העצמאות, ביום הכרזת מדינת ישראל, במוזיאון תל אביב בשדרות רוטשילד.
(לע"מ / זולטן קלוגר)

הנרטיב הישראלי: מלחמת קיום וניצחון הרוח

הנרטיב הישראלי ראה בהקמת בית לאומי ללאום היהודי בארץ ישראל מטרה נשגבת ומוצדקת עוד לפני השואה – החל משנות ה-80 של המאה ה-19. אחרי השואה, האידיאולוגיה הרואה בארץ ישראל את ביתו של העם היהודי קיבלה חיזוק הומניטרי והישרדותי: ללא מדינה ריבונית יהודים יהיו חשופים לרדיפות חוזרות ונשנות, כפי שהיה באירופה בין השנים 1933–1945. הניצחון במלחמת העצמאות מוצג כהוכחה לצדקת דרכה של התנועה הציונית. ישראל, שהייתה בנחיתות מספרית, ניצחה בזכות כוח הרצון, כשברירת המחלל הייתה שואה נוספת.

במשך עשרות שנים לאחר המלחמה התקבעה התפישה בקרב הציבור הישראלי שלפיה האחריות לפרוץ המלחמה ולהיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים מוטלת באופן בלעדי על מדינות ערב והפלסטינים. לפי גישה זו דחו הערבים את תוכנית החלוקה של האו"ם ופתחו במלחמה כדי למנוע את הקמתה של מדינה יהודית. הפלסטינים, על פי הנרטיב הזה, עזבו את בתיהם מרצונם או בעידוד מנהיגיהם כדי לפנות דרך לצבאות ערב. האשמה בהעקת מקום מושבם של מאות אלפי פלסטינים רובצת על הסירוב הפלסטיני לכל הצעת פשרה, ובעיקר להצעות החלוקה של ועדת פיל ב-1937 ולהחלטת החלוקה של האו"ם ב-1947.

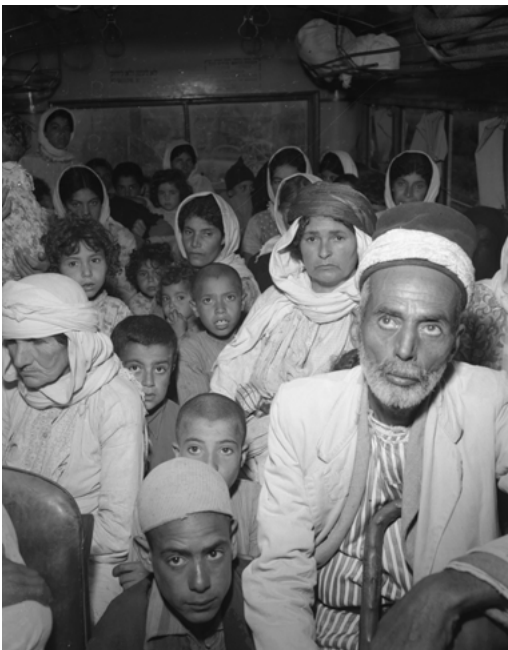
לדידה של ישראל, המלחמה הייתה מלחמת הגנה עצמית, ולכן ההשתלטות על השטחים שכבשה מעבר לגבולות החלוקה המקוריים לפי החלטת האו"ם הייתה מוצדקת. הנרטיב הישראלי הציג את המלחמה כהכרחית לקיום העם היהודי בארצו, "מלחמה עם הגב אל הקיר". הנרטיב גם ציין כי בעקבות המלחמה יהודים רבים נאלצו לברוח ממדינות ערב ורובם עלו לישראל. הסיפור הישראלי התמקד בכך שהמלחמה הובילה לעלייה מסיבית של יהודים לארץ, וכן שפליטים פלסטינים לא היו היחידים שנעקרו מבתיהם.

יש לציין שבצד הישראלי לא קיבלו אחריות לנכבה, והדגישו שישראל לא הייתה אחראית ליצירת בעיית הפליטים הפלסטינים. ברוב המקרים, למעט יוצאים מן הכלל, ישראל לא הייתה זו שגירשה את האוכלוסיות הפלסטיניות ממקום מושבן. הנרטיב הישראלי הדגיש גם את העובדה שלאחר פלישת מדינות ערב במסגרת מלחמת העצמאות לא התאפשרו עוד מגורים של יהודים במדינות אלה.

הנרטיב הפלסטיני: הנכבה ואובדן המולדת

הפלסטינים רואים במלחמת 1948 אסון לאומי ("נכבה"), שבו איבדו את מולדתם לטובת המדינה היהודית החדשה, ישראל. המלחמה נתפסה ככישלון מוחלט של הפלסטינים במטרתם

בצד הישראלי לא קיבלו אחריות לנכבה, והדגישו שישראל לא הייתה אחראית ליצירת בעיית הפליטים הפלסטינים. הנרטיב הישראלי הדגיש גם את העובדה שלאחר פלישת מדינות ערב במסגרת מלחמת העצמאות לא יתאפשרו מגורים נוספים של יהודים במדינות אלה

מימין: תמונתו הרשמית של פארוק, מלך מצרים, (Library of) 1942-1936 Congress / Matson (photograph collection)
משמאל: פליטי '48 (Getty Images / Bettmann / Contributor)

מדינות ערב סירבו להכיר בממשלה פלסטינית ובמוסדות עצמאיים. טענה זו מופנית בעיקר נגד ירדן אשר סיפחה את הגדה המערבית, אך גם כלפי מצרים אשר אמנם לא סיפחה רשמית את רצועת עזה אך מנעה הקמת שלטון פלסטיני עצמאי בחבל זה.

הנרטיב הערבי: קולוניאליזם, כישלון והשפלות

מדינות ערב רואות במערב, ובמיוחד בבריטניה ובארצות הברית, אחראיות ליצירתה של מדינת ישראל. הן טוענות שהמערב תמך בציונים כחלק ממזימה קולוניאלית רחבה יותר, שמטרתה לנעוץ טריז טריטוריאלי בלב העולם הערבי, כדי למנוע מהערבים רציפות של השטח וכדי למנוע את האחדות הערבית.

מדינות ערב טענו כי האו"ם, גוף שהוקם על ידי המעצמות הקולוניאליות, לא היה רשאי לתת לציונים חלקים משטח. הן האשימו את ארצות המערב בניסיון להקל על מצפונן בעקבות השואה שהתחוללה באירופה, על חשבון אדמות ערביות. חלק מהאוכלוסייה הערבית האשים את מנהיגיו בשחיתות ובחוסר יכולת לנהל את המלחמה נגד ישראל כראוי. טיעון זה גרס כי המנהיגים הערבים לא הצליחו לאחד את הכוחות הערביים ולא הקדישו מספיק משאבים למלחמה.

להשיג עצמאות ולמנוע את הקמת המדינה היהודית.

הפלסטינים מטילים את האחריות לאסון על ישראל, אשר לטענתם כבשה בכוח חלק גדול משטחי פלסטין המנדטורית, יותר ממה שהוקצה לה בתוכנית החלוקה. עוד הם טוענים כי ישראל גירשה פלסטינים רבים מבתיים והפכה אותם לפליטים בכוונה תחילה, ואפילו לפי תכנון מוקדם. רוב הפלסטינים על פי נרטיב זה איבדו את בתיים ואת רכושם ואולצו לחיות במחנות פליטים בגדה המערבית וברצועת עזה, וכן במדינות השכנות (בעיקר ירדן, לבנון וסוריה).

הפלסטינים רואים בתוכניות המלחמה של הציונים, בפעולותיהם הצבאיות ובטקטיקות שלהם (כמו למשל כיבוש של כפרים והריסתם) ניסיון מכוון לאלץ את האוכלוסייה הפלסטינית לעזוב את מקום מושבה. הם מאמינים כי מטרת הציונים הייתה להחליף אותם במתיישבים יהודים חדשים. באשר לתוכנית החלוקה של האו"ם – הנרטיב הפלסטיני רואה בה עוול היסטורי, במהלכו חלק גדול ממולדתם ניתן למתיישבים זרים, אשר היו מיעוט באזור ובעלי אחיזה מועטה בשטח (רק 7% מהקרעות בארץ היו בבעלות יהודית פרטית לפני 1948).

הפלסטינים רואים בהתנהלות מדינות ערב במהלך המלחמה ואחריה ניסיון מכוון לדחוק אותם לשוליים, מתוך מאבקים פנימיים או מתוך חשש ליחסיהם עם ישראל והמערב. לטענת הפלסטינים,

הפלסטינים מטילים את האחריות לאסון על ישראל, אשר לטענתם כבשה בכוח חלק גדול משטחי פלסטין המנדטורית. הם טוענים כי ישראל גירשה פלסטינים רבים מבתיים והפכה אותם לפליטים בכוונה תחילה

בהקשר זה הנרטיב הערבי הדגיש גם את הסכסוכים הפנימיים בין מדינות ערב, בעיקר מצרים וירדן, כגורמים שהשפיעו על חוסר התיאום הצבאי ועל היכולת להתמודד עם ישראל. מדינות ערב פעלו מתוך אינטרסים עצמיים וחששות מפני שכנותיהן, ולא מתוך מטרה משותפת לנצח את ישראל.

תוצאות המלחמה והנרטיבים המנוגדים: אזור רווי סכסוכים

הדמיון בין שלוש נקודות המבט מתבטא בראש ובראשונה בהתייחסות למלחמת 1948 כאל אירוע משמעותי ביותר בהיסטוריה של המזרח התיכון. כל הנרטיבים גם מייחסים משקל רב להשפעתן של המעצמות (בריטניה, ארה"ב וברית המועצות דאז) על תוצאות המלחמה.

אך בעוד הנרטיב הישראלי רואה במלחמה מלחמת קיום, הפלסטיני רואה בה אסון לאומי. שלושת הנרטיבים מנוגדים בתכלית בסוגיית האחריות לפרוץ המלחמה: בעוד שהישראלי מטיל את האחריות על הערבים, הפלסטיני רואה בישראל אחראית לנכבה, ואילו הערבי מטיל את האחריות על המערב.

שלושת הנרטיבים גם תופסים באופן מנוגד את תוצאות המלחמה והשלכותיה: הישראלי רואה במלחמה ניצחון, בעוד הפלסטיני והערבי רואים בה תבוסה והשפלה.

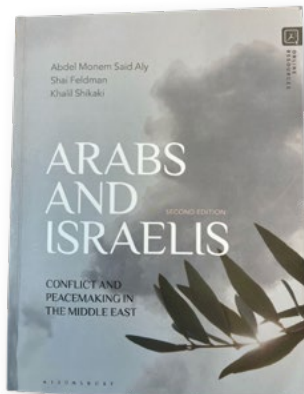
המסקנה המרכזית של הקורס היא שהסיבות לפרוץ המלחמה ולתוצאותיה היו מורכבות, וכללו גורמים בין-לאומיים, אזוריים ופנימיים. הקורס ממחיש כיצד שואת יהודי אירופה, התמיכה הבין-לאומית בציונות ונחישותו של היישוב היהודי בארץ-ישראל, לצד חולשתה הפוליטית והחברתית של החברה הפלסטינית ואינטרסים מנוגדים של מדינות ערב, הובילו לניצחון ישראלי ולטרגדיה עבור הפלסטינים.

כל גורמי האזור מרגישים עד היום את השלכותיה של מלחמת 1948 בשורה של מופעים גאופוליטיים:

- המלחמה העצימה את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שעדיין רחוק מפתרון. בעיית הפליטים הפלסטינים, אשר החלה במלחמה, נותרה מרכזית בסכסוך.
- המלחמה תרמה לאי-יציבות אזורית במזרח התיכון כולו, כאשר מדינות ערב המשיכו לראות בישראל גורם זר וקולוניאליסטי.
- המלחמה חשפה את חילוקי הדעות ואת התחרות בין מדינות ערב, שהשפיעו על שיתוף הפעולה ביניהן גם בשנים לאחר מכן. כאשר חלק ממדינות ערב חתמו על הסכמי שלום עם ישראל חילוקי הדעות רק התעצמו.
- המלחמה הובילה להתעצמות הצבאות של מדינות האזור וליצירת מערכת פוליטית שבה לצבא יש השפעה מכרעת על הפוליטיקה הפנימית, למשל במצרים, וכן לחוסר יציבות פוליטית שהובילה לחילופי שלטון במרבית מדינות ערב.
- הנרטיבים השונים של המלחמה ממשיכים לעצב את הדרך שבה כל צד תופס את הסכסוך, ומקשים על כל ניסיון להגיע לפיוס ולשלום.

מלחמת העצמאות של 1948 הייתה אירוע מורכב ומרובה פנים, אשר עיצב את פני המזרח התיכון עד ימינו. המלחמה נתפסת באופן שונה על ידי כל אחד מהצדדים המעורבים, וכל אחד מהם מציג נרטיב משלו שכולל היבטים דומים אך גם הבדלים מהותיים. השפעת המלחמה על המזרח התיכון כיום היא עצומה.

על כל זאת ועוד ניתן ללמוד בקורס על הסכסוך הישראלי-ערבי. ■

כריכת הספר: *Arabs and Israelis: Conflict and Peacemaking in the Middle East*

ד"ר איתמר רדאי הוא חבר סגל בכיר במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות והאחראי האקדמי על הקורס
ד"ר ענת שטרן היא מרכזת הוראה במחלקה להיסטוריה פילוסופיה ומדעי היהדות